

KİŞİLİK VE KARAKTER İNŞASINDA KUR'AN'IN SUNDUĞU GÜZEL İNSAN MODELİ*

Erdoğan BAŞ**

Öz

Kur'an-ı Kerim'in tamamı bir "ahlak, kişilik ve karakter inşası kitabı" olarak kabul edilebilir. Bilindiği üzere Hz. Peygamber'in ahlakı, Hz. Aişe'nin ifadesi ile "Kur'an " idi. Başka bir deyişle O'nun yaşayışı Kur'an'î değerlere bağlı bir yaşayış idi; tabiri caizse O, Kur'an'ın ete kemiğe bürünmüş canlı hali idi. Yine Kur'an'da O bize, "üsve-i hasene" olarak takdim edilmekte, kendisi de "Ben mekarim-i ahlakı tamamlamak için gönderildim" buyurmaktadır. Dolayısıyla Kur'an'da Hz. Peygamber'in ahlakı "kişilik ve karakterde güzel insan modeli" olarak sunulmuştur. Kur'an-ı Kerim'de sadece Hz. Peygamber'in değil, diğer peygamberlerin ahlakı/kişilik ve karakteri de örnek ahlak (üsve-i hasene) olarak takdim edilmiştir. Örneğin Kur'an'da Hz. İbrahim siddik nebi, Hz. Musa ihlaslı nebi, Hz. İsmail vaadinde sadık nebi, Hz. İdris siddik nebi olarak zikredilmiştir. İnsanlığın önünde her bakımdan örnek olan bu peygamberler, Kur'an'ın bize tanıttığı güzel insan modelleri sayılmıştır. Yine Kur'an'da Hz. Davud, Hz. Süleyman ve Hz. Eyyüb gibi bazı peygamberlerin Cenab-ı Allah'ın büyük imtihanlarına maruz kaldığı, ancak bu imtihanları sabır ve metanetle karşılayarak Allah'ın rızasına erdiği, Allah'ın da onları "ne güzel kul" diyerek takdir ettiği ve hepsini birer "güzel insan modeli" olarak bize takdim ettiği görülmektedir. Kur'an'da peygamberlerin dışında da güzel insan modelleri ile karşılaşmaktayız. Örneğin Hz. Lokman fazileti ve hikmetli nasihatleriyle, Hz. Meryem iffeti ve ihlaslı ibadetleriyle, Ashab-ı Kehf Allah yolundaki

* Geliş Tarihi / Received Date : 15.11.2018 Kabul Tarihi / Accepted Date : 20.12.2018
Bu makale, Uluslararası Kişilik ve Karakter İnşasında Dinin Yeri Sempozyumu'nda sunulan bildirinin (10-12 Haziran 2016, Ordu) üzerinde çalışılmış ve geliştirilmiş şeklidir.

** Doç. Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, erdoganbas1965@gmail.com.
ORCID ID: orcid.org/0000-0002-6997-8467

yılmaz mücadelesiyle, muhacir ile ensar iman, îsâr ve kardeşlik şuuruyla, Hz. Musa'nın annesi annelik şefkat ve merhametiyle, Firavun'un hanımı sarsılmaz iman ve sabrıyla güzel insan modelleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Elbette ki Kur'an-ı Kerim'in işaret ettiği güzel insan modelleri bunlarla sınırlı değildir, daha birçok örnekle karşılaşmak mümkündür (mesela, İmran Ailesi ve Ashab-ı Uhdud'un ateşte yakarak şehid ettiği müslümanlar gibi.) Güzel ahlakın oluşması ve yaygınlaşması, bulunduğumuz ailede ve sosyal çevrede güzel ahlakı yaşayan insanların mevcut olmasına bağlıdır. Yukarıda adı geçen (veya geçmeyen) türden kimselerin tamamı güzel ahlakı üzerlerinde taşıyan model şahsiyetler olarak karşımıza çıkmaktadır. Onlar güzel ahlakı sadece talim ve tedris etmekle kalmamış; onu aynı zamanda bireysel ve toplumsal hayatlarında pratize etmişlerdir. Bu düşüncelerden yola çıkarak biz de bu makalemizde Kur'an-ı Kerim'in kişilik ve karakter itibarı ile nasıl güzel bir insan modeli tavsiye ettiğini, bugün toplumumuzun ve insanlığın buna ne kadar da muhtaç olduğunu tespit ederek bireysel ve toplumsal ahlakın yaygınlaştırılmasına katkıda bulunmak istiyoruz.

Anahtar Kelimeler: Kişilik, Karakter, Ahlak, Güzel İnsan, Peygamber, Model.

GOOD HUMAN MODEL PRESENTED IN THE QURAN TO BUILD PERSONALITY AND CHARACTER

Abstract

The Qur'an can completely be regarded as a in book of morality, personality and character building'.According to Hz. Ayşe's statement: Hz. Muhammet and Quran's morality was the same as it is known. In the other words, Hz. Muhammet's lifestyle was attached to the Quran's teachings. To tell you the truth, Hz. Muhammet was revitalized Quran. In the Quran:" He was the best example." description is is used, and he said: "I have come to complete good morals". Therefore, Hz. The morality of Hz.Muhammet is presented as a beautiful human model of personality and character. In the Qur'an, not only Hz. Muhammet's but also other prophets' morality, personality and character were presented as exemplary ethics. For example; in the Quran, Hz. İbrahim has been called the right prophet, Hz. Musa has been called the sincere prophet and Hz. İdris has been called the honest prophet. These prophets who are exemplary in all respects for mankind, are considered the beautiful human models that the Qur'an introduces us. Again in the Quran it is seen that some prophets such as Hz. Davud, Hz. Süleyman and Hz.

Eyyüb were exposed to the great tests of God but they met these tests with patience and fortitude and received the consent of God. God appreciated by saying them “ How beautiful servant they are” and presented them us as nice human model. Besides the prophets in the Qur'an, we encounter beautiful human models. For example, Hz. Lokman with the sermons of virtue and wisdom, Hz. Meryem with the modesty and sincere prayer, Ashab-ı Kehf with the indomitable struggle for God, Muhacir and Ensar with faith, altruism and brotherhood consciousness, Hz. Musa's mother with the compassion and mercy, Pharaoh's wife with the unwavering faith and patience are appeared nice human models. It is obvious that the beautiful human models pointed out by the Qur'an are not limited to these, it is possible to meet many more examples (e.g., such as Imran Family and Muslims burned in the fire that killed by Ashab-ı Uhdud.) The formation and spread of good morals depends on the existence of people who have good morals in our family and social environment. All of the above mentioned (or not mentioned) types of people we see as a model figure representing good morality. They had lived with good morality in individual and social sphere. Also, they taught good morality. Based on these thoughts, we would like to contribute to the dissemination of individual and social morality by determining how the Quran recommends a beautiful human model in terms of personality and character, and how the society and humanity are in need.

Keywords: Personality, Character, Morals, Good Human, Prophet, Model.

Giriş

Öncelikle “Kişilik ve karakter inşasında Kur'an'ın sunduğu güzel insan modeli” adıyla bir konuyu gündeme getirmemizin sebebini kısaca izah etmek yerinde olacaktır. Esasında bu mevzu bir makaleye sığmayacak kadar geniş bir konudur. Bundan dolayı bu çalışmayı ileride bir kitaba dönüştürmeyi planlıyoruz. Üzerinde durduğumuz mesele, yani “kişilik ve karakter itibarı ile Kur'an'ın istediği güzel insanı temsil etme veya yetiştirme meselesi” sadece çağımızda değil, tarihin her döneminde bize göre Müslümanların en önemli meselesini oluşturmuştur. Başka bir ifade ile güzel insan modeli tarihin her döneminde aranan bir insan tipolojisi olmuştur. Onun için Farabi (ö. 339/950) “el-

Medînetü'l-fâdila"sını yazmış¹ ve erdemli bir şehrin güzel insanların nasıl olması gerektiği üzerinde kafa yormuştur. Ne var ki nüfusun kalabalıklaştığı, dünyanın küreselleştiği, problemlerin karmaşıklaştığı ve krizlerin bollaştığı günümüzde insanlar adeta makineleşmiş ve insanlığından uzaklaşmıştır. Tabii ki bu dünya insanların bir parçası olan Müslümanlar da bundan paylarını almışlardır. Maalesef dünya küçüldükçe, maddi refah arttıkça, hatta bilgi çoğaldıkça (ki bu çok enteresandır),² insanlar insanlığından uzaklaşmakta, güzellikler kaybolmakta, dünya hırsı insanları esir almakta ve maddenin kölesi haline getirmektedir.

İşte bunun için yüce kitabımız Kur'an'a göre güzel insan modellerini ve bu modellerin çağları aydınlatan değerlerini tespit edip yeniden gündeme getirmek istiyoruz. Bilindiği üzere, ülkemizde ve bütün dünyada ahlaki değerlerin gittikçe yozlaştığı, bu cümleden olarak insanların birbirlerini değersizleştirdiği, sabrın, sevgi ve hoşgörünün giderek azaldığı müşahade edilmektedir. Bu tarz çalışmalar, ahlaki değerlerin inkişaf etmesine, birey ve toplumun huzura kavuşmasına bir nebze de olsa yardımcı olabilir.

Başlıkta kullandığımız "kişilik ve karakter inşasında Kur'an'ın sunduğu güzel insan modeli" ifadesindeki "güzel insan modeli" kısmını Nevzat Tarhan'ın bu isimde telif ettiği bir kitaptan esinlenerek almış bulunmaktayız.³ Tarhan bu eserinde genellikle psikoloji ve psikiyatri bilimlerindeki verilerle İslam kültüründeki değerleri birlikte kullanmakta ve toplumun ihtiyaç duyduğu güzel insan modelini başarılı bir şekilde yansıtmaktadır.⁴

Tarhan'ın adı zikredilen söz konusu eseri bizim için çağrışım noktası olmuşsa da bizim esas dayanağımız Kur'an ve onun tefsiri mahiyetindeki sünnet-hadistir. Bu itibarla Kur'an-ı Kerim'den temel dayanağımız "üsve-i hasene" ifadesidir ki, bu tamlama konumuzun başlığı ve muhtevasını işaret etmektedir. "Üsvetün"⁵ kelimesi, "imam gibi kendisine tabi olunan, uyulan, izi

¹ Farabi, Ebu Nasr Muallim-i Sani Muhammed b. Muhammed b. Tarhan, *el-Medinetü'l-Fadila* (çev. Nafiz Danışman), Ankara, 1956.

² Tabii ki bilginin çoğalması genel olarak tasvip edilecek bir durumdur. Ne var ki, bilgi mesela insanlığı sömürmenin, köleleştirmenin, katletmenin ve nihayet yok etmenin bir aracı haline getirildiğinde faydalı olmaktan çıkıp zararlı hale geliyor.

³ Tarhan, Nevzat, *Güzel İnsan Modeli*, İstanbul, 2014.

⁴ Örneğin kapak yazısında şu doğru tespitleri okuyoruz: "Bugünün toplumsal yapısına baktığımızda, değerler artık cümle içinde kullanılan kelimelerden ibaret. Oysa değerleri gölgeleyerek toplumları değiştiren bütün kötülükler, ağaçlarda saklı kurtlar gibidir. Nasıl ki kurtlar ağacı içten kemirerek devirirse, sosyal yozlaşma ve kuralsızlık da toplumu böyle çürütür."

⁵ Bu kelime, hemzenin kesresiyle "isvetün" şeklinde de okunmuştur (bk. Dimiyati, Şihabüddin Ahmed b. Muhammed, *İthâfu fudalâi'l-beşer*, Beyrut, 2001, s. 453).

takip edilen"; "hasene" de "güzel" manasına gelmektedir.⁶ Sıfat tamlaması durumundaki bu ifadeye pekala "güzel insan modeli" diyebiliriz. Bu niteleme Kur'an-ı Kerim'de başta Hz. Peygamber⁷ olmak üzere Hz. İbrahim gibi diğer bazı peygamberler⁸ için de kullanılmıştır. Yani başta Hz. Peygamber olmak üzere Kur'an'da zikredilen tüm peygamberler bizim için birer üsve-i hasene (güzel insan modeli) olarak sunulmuşlardır.

Bu bilgilerden sonra "güzel insan modeli" ile neyi kastettiğimizi belirtebiliriz. Bu tamlama ile başta Hz. Peygamber olmak üzere Kur'an'da adı geçen diğer peygamberlerin, Ashab-ı KeHF, Âl-i İmran, Ensar-Muhacir, Lokman (as) ve Hz. Meryem gibi şahsiyetlerin güzel ahlakı, örnek hayatı kastedilmektedir. İşte bu makalemizde bu gibi yüce şahsiyetlerin örnek ahlakı üzerinde durulacak, bize göre öne çıkan en önemli vasıfları irdelenmeye çalışılacaktır. Zira yukarıda da ifade edildiği gibi, pratik hayatımızda bu gibi şahsiyetlerin örnekliğine her zamankinden daha çok ihtiyaç duyulmaktadır.

KİŞİLİK ve KARAKTER İNŞASINDA KUR'AN'IN SUNDUĞU GÜZEL İNSAN MODELLERİ

I. HZ. MUHAMMED

Dile getirmeyi murat ettiğimiz güzel insan modellerinin başında elbette ki Hz. Peygamber gelmektedir. Zira O, insanlığa son rehber olarak gönderilmiştir. O'nun güzel ahlakıyla ilgili bazı tespitlerde bulunup izah etmeye çalışacağız. Ancak en başta bir hususun zikredilmesi daha elzem görünüyor. O da O'nun ahlakının "Kur'an ahlakı" oluşudur. Malum olduğu üzere bir grup sahabe Hz. Ayşe'ye gelip Hz. Peygamber'in ahlakının nasıl olduğunu sormuş, o da onlara "Siz hiç Kur'an okumuyor musunuz? O'nun ahlakı Kur'an'dır" diye cevap vermiştir.⁹ Demek oluyor ki, O'nun yaşayışı Kur'an'î idi, yani O, Kur'an'ı eksiksiz tatbik ediyordu, tabiri caizse O, Kur'an'ın ete kemiğe bürünmüş canlı hali idi. Böyle de olması gerekirdi. Zira insanlar önlerinde bir örnek görmek ve ona tabi olmak isterler. Bu örneklik, diğer ifadesiyle güzel insan modelliği Hz. Peygamber ve ashabı arasında tüm yönleriyle tecelli etmiş ve insanlığa Kıyamete

⁶ Rağıb el-İsfahani, *el-Müfredat*, "esv" md., İstanbul, 1986, s. 20; Zemahşeri, *el-Keşşaf*, Beyrut, 2003, III, 515; Beydavî, Nasıruddin Ebu Said, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, Beyrut, 2013, s. 815. Ayrıca geniş bilgi için bk. Kurt, Yaşar, "Kur'an'da Hz. Peygamber'in Örnek İnsan Oluşu: Üsve-i Hasene", *İslami İlimler Dergisi*, yıl: 1, sy. 1, s. 145-159.

⁷ Ahzab, 33/21. Meali: "Kasemle söylüyorum ki, ResulüAllah sizin için, yani Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için güzel bir örnektir."

⁸ Mümtehine, 60/6. Meali: "Kasemle söylüyorum ki, onlar (İbrahim ve beraberindekiler) sizin için, yani Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar için güzel bir örnektir." Ayrıca bk. Mümtehine, 60/4-5.

⁹ Müslim, Salatü'l-müsafirîn, 139.

kadar devam edecek güzel bir model miras bırakılmıştır. Çünkü o dönemde yetişen “Asr-ı Saadet” toplumu, artık misline bir daha rastlanamayacak bir toplumdur ve bu toplumu Kur’an ile eğiten Hz. Peygamberdi.¹⁰

Zikredilen rivayette görüldüğü üzere O’nu da Allah (cc) eğitmişti. Bir rivayette de O, “Beni Rabbim eğitti ve eğitimimi de güzel yaptı.” diyerek bu hususu dile getirmiştir.¹¹ Hz. Peygamber’in ahlakının Kur’an olması aynı zamanda bize, Kur’an’ı anlamamanın O’nun ahlakını anlamak, O’nun ahlakını anlamamanın da Kur’an’ı anlamak manasına geldiğini hatırlatıyor. İki ayrı husus gibi görünen bu bağıntının, tek bir sonucu işaret ettiği gözden kaçırılmamalıdır.

Hz. Peygamber’in ahlakı ile alakalı Kur’an’î vurguda dikkatlerden uzak tutulmaması gereken en önemli hususlardan biri de O’nun ahlakının Allah tarafından övülmesidir. “İnne” ve “lâm” tekit edatlarıyla ve “azîm” sıfatıyla (*وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ*) “Şüphesiz sen azîm bir ahlak üzeresin” buyrulurak¹² O’nun ahlakının yüceliğine dikkat çekiliyor. Müfessir Zemahşeri (ö.538/1143) O’nun ahlakının yüceliğini “düşmanlarından çok şiddetli sıkıntılar çekmesine rağmen onlara tahammül etmesi, güzel tepki vermesi (kötü karşılık vermemesi), onları güzel idare etmesi” ile açıklamıştır.¹³ İlgili ayetin bağlamının da gösterdiği gibi Hz. Peygamber, düşmanlarından çok büyük eziyetler görmüş, sıkıntılar çekmiş, ancak aldığı ilahi terbiye gereği onlarla en güzel mücadele yöntemi ile mücadele etmiş, onlara en güzel muamele usulü ile muamele etmiştir.

O’nun bu yüce ahlakı tebliğ, tebyin, davet ve irşadına olduğu gibi yansımış; O, Allah yoluna hikmet ve mev’ize-i hasene ile çağırmış ve mücadele etmesi gerektiğinde en güzel mücadele yöntemini tercih etmiştir.¹⁴ Bunun dikkat çeken bir örneğini Hz. Musa’nın hayatında da görüyoruz. Yüce Allah, kendini rab ilan eden Firavun’a Hz. Musa ve Harun’u tebliğ için gönderirken onlara “yumuşak söz söylemelerini” tavsiye ediyor. Ancak yumuşak sözün tesirli olabileceğini beyan için de “Umulur ki ibret alır veya korkar” buyuruyor.¹⁵ Hz. Musa da tebliğ vazifesini çok zor şartlar altında yerine getirmiş, çok büyük

¹⁰ Asr-ı Saadetle alakalı özet bilgi için bk. Algül, Hüseyin, “Asr-ı Saadet”, *İslam’da İtikat İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, İstanbul, 2006, I, s. 270-272.

¹¹ Münavi, *Feyzü’l-Kadir*, Beyrut, 1938, I, 224.

¹² Kalem, 68/4.

¹³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 573. Ayrıca geniş bilgi için bk. Mevdudi, Ebu’l-A’la, *Tefhimü’l-Kur’an* (çev. Muhammed Han Kayani ve dğr.), VI, 432, 433, İstanbul, 2006.

¹⁴ Onun takip ettiği usulü şu ayetten öğreniyoruz: “*Rabbimin yoluna hikmet ve güzel öğütlerle çağır, onlarla en güzel yöntem ne ise onunla mücadele et*” (Nahl, 16/125.) Bu ayet, tebliğ ve davette usul vazeden bir ayet olarak karşımıza çıkmaktadır: Bk. Karaman, Hayrettin ve dğr., *Kur’an Yolu*, Ankara, 2007, III, 453, 454.

¹⁵ Taha, 20/44.

sıkıntılara tahammül etmiş, ancak hiçbir zaman mülayemet ve sabrı terk etmemiştir. Hatta O'nun sabrı Hz. Peygamber'e güzel bir örnek teşkil etmiştir. Zaten Kur'an'da sık sık önceki peygamberlere atıf yapılması, Peygamber Efendimize hem bir teselli kaynağı olmuş (zira diğer bütün peygamberler de benzer sıkıntılarla karşılaşmışlardır), hem de kendisinden onları örnek alması istenmiştir.¹⁶ Nitekim bir defasında Hz. Peygamber "Allah, Musa'ya rahmet etsin. O bundan daha ağır eziyetlere maruz kalmıştı da sabretmişti" demek durumunda kalmıştır.¹⁷

Zikredilen örneklerde gerek Hz. Peygamber'in gerekse Hz. Musa'nın her türlü sıkıntıya rağmen eziyetlere sabırla mukavemet gösterdiği, yumuşak bir dil kullandığı, usul olarak en güzel mücadele yöntemini tercih ettiği, insanlara hikmet ve güzel öğütle yaklaştığı görülmektedir. İşte bu, Kur'an-ı Kerim'in müşahhas örneklerle bize arz ettiği güzel insan modelinin tipik bir özelliğidir.¹⁸

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'in öne çıkan diğer güzel örnek modelleri ile ilgili ifadeler şunlardır: Şahid-şehid, müjdeleyici (mübeşşir), uyarıcı (nezir), Allah'a davet edici, aydınlatıcı kandil (sirac-ı münir),¹⁹ aziz rasul, rauf ve

¹⁶ En'âm, 6/90.

¹⁷ Olayın tamamı şu şekilde cereyan etmiştir: Abdullah İbn Mes'ud (ra) şöyle anlatıyor: Huneyn savaşında elde edilen ganimetleri taksim ederken Peygamber Efendimiz (sav) bazı kişilere diğerlerinden fazla hisse verdi. Şöyle ki, Akra' İbn Hâbis'e yüz deve, Uyeyne İbn Hısn'a da bir o kadar verdi. Arapların ileri gelenlerine de o günkü taksimde biraz fazla pay verdi. Bunun üzerine (peygamberin bundaki gayesini anlamayan) bir kişi: "Vallahi bu taksimde adil davranılmamış, Allah rızası da gözetilmemiştir" dedi. Ben de "Allah'a yemin ederim ki bunu Resulullah'a söyleyeceğim dedim, gittim, adamın söylediklerini Allah Resulü'ne aynen anlattım." Bu ürperten itham üzerine Resulullah'ın çehresi değişip kıpkırmızı oldu ve şöyle buyurdu: "Allah ve Resulü de adaletli davranmazsa başka kim adaletli davranabilir ki?" Ardından şunu ekledi: "Allah, Musa'ya rahmet etsin, bundan daha ağır eziyete maruz kalmıştı da sabretmişti." Bu hadise üzerine ben de kendi kendime "Bundan sonra kimsenin sözünü Resulullah'a iletmeyeceğim" diye karar verdim (Buhari, Edeb 53; Müslim, Zekat 145.) Zikredilen bu hadise aynı zamanda, Kur'an'da neden en çok Hz. Musa'nın hayatından ve O'nun tevhit mücadelesinden bahsedildiğini anlamamıza yardımcı olmaktadır.

¹⁸ Burada kısaca bir hususa dikkat çekmek yerinde olacaktır. O da günümüz müslüman ahlakının Hz. Peygamber'in güzel ahlakına ne kadar uyup uymadığı hususudur. Bilindiği üzere hadiste "Peygamberler altın ve gümüş değil, sadece ilim miras bırakırlar. O mirası alan kimse bol-bereketli nasip ve kısmet almış olur"¹⁸ buyrulmuştur. Peygamber Efendimizin ümmeti olarak O'nun talim etmiş olduğu güzel ahlak öğretilerini, pratiklerini temsil ettiğimiz söylenebilir mi? Maalesef Peygamberî ahlakın bütününe değil de sadece yukarıda zikrettiğimiz kısmını, yani güzel muamele, güzel mücadele, mülayemet, hilm ve hikmet boyutunu bile yerine getirdiğimiz söylenemez. "Din muameledir" düsturunca, maalesef sadece dille olan güzel muameleyi; güzel ve yumuşak sözlülüğü dahi halledebilmiş değiliz. Onun yerine keskin, zehirli, kırıcı, kıskırtıcı, ayrıştırıcı, nefret ettirici, bir söylemi tercih ediyoruz. Ülkemizdeki hakim, aktüel dini söylem veya din dili de maalesef bundan çok farklı değildir.

¹⁹ Ahzab, 33/45-46; Fetih, 48/8.

rahim²⁰ vb. Şahid-şehid olması, O'nun özellikle yaşadığı dönemdeki insanlara (onların tasdik mi yoksa tekzip mi ettiklerine) tanıklık etmesi ve onlara güzel bir örnek olması demektir. Kur'an bize, peygambere iman edenlerin de içinde yaşadıkları çağa ve çağın insanlarına tanıklık edeceklerini haber vermektedir. Elmalılı Hamdi Yazır (ö. 1942) buradaki şahid-şehidi "peygamberin müminlere, müminlerin de diğer insanlara model ve güzel örnek olması gerektiği" anlamında yorumlamaktadır.²¹ Esasında "*Siz insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz, iyiliği emreder, kötülüğü yasaklarsınız.*"²² mealindeki ayet de bu çerçevede anlaşılabilir.²³ Malum olduğu üzere iyiliği emredip kötülükten sakındırmak öncelikle iyilikleri yapıp kötülüklerden sakınmaya, yani güzel bir model olmaya bağlıdır. Onun için "*Yapmadığımız şeyleri neden söyleyip duruyorsunuz?*"²⁴ buyrulmaktadır.

Peygamber Efendimizle ilgili Kur'an'daki güzel örnek-model nitelendirmelerini özetledikten sonra aynı konunun hadiste (sünnet veya sîrette) nasıl dile getirildiğine bakabiliriz. Elbette ki mevzu olabildiğince geniş olduğu için yine özet bir yaklaşımla irdelenmeye çalışılacaktır. İlk başta Hz. Peygamber'in peygamberlik öncesi örnek kişiliğini zikretmekte fayda mülâhaza ediyoruz. Örnek kişiliğinden ve kendisine duyulan güvenden dolayı yakın çevresinin kendisine "el-emin-güvenilir" sıfatını layık görüp "Muhammedü'l-Emin/Güvenilir Muhammed" dedikleri, bundan dolayı kıymetli eşyalarını (mücevherlerini) kendisine emanet ettikleri, peygamber olduktan sonra bile hicrete kadar bu durumu sürdürdükleri; yine Arapların risalet öncesi Kabe'yi tamir edip Haceru'l-Esved'i yerine yerleştirmede ihtilafa düştükleri, problemin çözümünde hakem olarak ittifakla Muhammedü'l-Emin'i kabul ettikleri ve böylece çıkması muhtemel bir savaşı önledikleri herkes tarafından bilinmektedir.²⁵

Peygamberliğinden sonra da aslında aynı durumun devam ettiği, yani Arapların aynı şekilde onu güvenilir bir insan olarak kabul ettikleri söylenebilir. Nitekim daha o zaman Müslüman olmamış olan Ebu Sufyan, Şam'da ticarete bulunduğu bir tarihte Herakliyüs'ün Hz. Peygamber hakkındaki sorularına bu istikamette cevap vermiş, O'nun güvenilen, ahdini yerine getiren, emanete riayet

²⁰ Tevbe, 9/128.

²¹ Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul, ts. (Eser Neşriyat), V, 3424.

²² Âl-i İmran, 3/110.

²³ Bk. Şimşek, M. Sait, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, İstanbul, ts. (Beyan Yayınları), I, 400-401.

²⁴ Saff, 61/3.

²⁵ İbn Hişam, *es-Siretü'n-nebeviyye* (neşr. Mustafa es-Sekka, İbrahim el-Ebyari, Abdülhafız Şelebi), Kahire, 1936, I, 209.

eden biri olduğunu söylemiştir. Bu hususta umumi bir ifadeyle ayette “*Biliyoruz ki onların söyledikleri seni mahzun ediyor. Hakikatte o zalimler seni değil, Allah'ın ayetlerini yalanlıyorlar.*”²⁶ buyrulmuştur. Peygamber Efendimiz'e yalancı dedikleri tarihen sabit bir hadisedir.²⁷ Ancak onların bununla neyi kastettiği meselesi önemlidir. Aslında onlar peygamberden değil, gelen vahiyden hoşlanmamakta, onu istememekte, onu reddetmektedirler. Bütün peygamberlerin karşılaştığı tepki, peygamberlerin kendilerinden ve kişiliklerinden değil, getirdiklerinden ve mesajlarından kaynaklanmaktadır. Yoksa peygamber kavimlerinin, peygamberlerle herhangi bir alıp veremedikleri yoktu. Peygamberlerin getirdikleri onların huzurlarını, düzenlerini, morallerini bozmaktaydı; onlar da kurulu düzenin bozulmasını, menfaatlerinin elden gitmesini istemiyorlar, onun için direniyorlardı.

Kişilik ve karakter itibarı ile güzel insan olmada hassaten bu hususun, güvenilir olmanın çok önemli olduğunu düşünüyoruz. Mümin kelimesinin bu kökten türeyip aynı zamanda “güvenen ve güvenilen kimse” manasına geldiğini, hatta ondan önce insan kelimesin üns'ten türediğini, üns'ün de ünsiyet/ülfet manasına geldiğini zikretmekte fayda vardır.²⁸ Bir hadiste tam da bunlarla alakalı “Mümin kimse ülfet eder ve kendisiyle ülfet edilir, ülfet etmeyen ve kendisiyle ülfet edilmeyende hayır yoktur. İnsanların en hayırlısı insanlara en faydalı olandır”²⁹ buyrulmuştur.

Hz. Peygamber'in ahlakı ile alakalı kendi dilinden ilk zikredilmesi gereken O'nun “Ben mekârim-ı ahlakı tamamlamak için gönderildim.” kutlu sözüdür.³⁰ Mekârim-i ahlak ifadesini “ahlaki değerler, güzellikler, güzel ahlak modelleri” diye tercüme edebiliriz.

Güzel ahlak ölçülerini, ahlaki değerleri ve güzellikleri en net örnekleriyle O'nun hayatında görebiliriz. Örneğin sosyal münasebetler veya beşeri ilişkiler açısından bakıldığında Hz. Peygamber'in güzel sözlü, tatlı dilli ve güler yüzlü olduğu görülmektedir. Aynı şekilde hata işlediğini gördüğü bir kimsenin hatasını yüzüne vurmadiği müşahede edilmektedir. Yine anlayışsız, kaba veya asi birisi ile güzel bir münasebet kurabildiği veya tersi ile söylemek gerekirse isyankâr, kaba-saba insanların bile rahatça peygamberin huzuruna girip

²⁶ En'am, 6/33.

²⁷ Sad, 38/4.

²⁸ İnsan kelimesinin iştikakı hakkında bk. Rağib el-İsfahani, *el-Müfredat*, “ens” md., s. 34. Ayrıca bk. Kutluer, İlhan, “İnsan”, *DİA*, İstanbul, 2000, XXII, 320 vd.

²⁹ Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, II, 400.

³⁰ İbn Hanbel, II, 381.

kendilerini ifade edebildikleri nakledilmektedir. Bu tür karşılıklı ilişkilerde anlayış gösterme, anlamaya ve dinlemeye çalışma, buna gerekli zamanı ayırma, muhataba değer verme, merhamet ve şefkatle yaklaşma gibi hususlar ön plana çıkmaktadır. Hz. Peygamber bu yönüyle anlayışlı-anlayışsız, alim-cahil, abid-fasık, okuma yazma bilen-bilmeyen, erkek-kadın, yaşlı-genç, hatta müslüman olan-olmayan her türden insanın hiç çekinmeden yaklaşabildiği, yakınlaşıp iletişim kurabildiği, derdini rahatlıkla anlatabildiği zirve bir güzel ahlak modeli olarak karşımıza çıkmaktadır.³¹

Kur'an'da güzel ahlak modelini ele aldığımız bu makalede üzerinde durmamız gereken esas meselelerden birinin işte tam da bu olduğunu tekrar vurgulamak yerinde olacaktır. Yani mesele, Müslümanların sosyal ve beşeri davranış biçimlerini Kur'an'daki (ve onun canlı örneğindeki) güzel model(ler)e uydurabilme meselesidir. Çağımız bu açıdan güzel modellerin yokluğunu, yoksulluğunu ve yoksunluğunu çekmekte ve Müslümanlar maalesef bu konuda iyi bir sınav verememektedirler. İlk başlarda N. Tarhan'dan alıntı yapılarak zikredildiği gibi, yüce ahlaki değerler ve güzellikler sadece kitaplarda satır aralarında yer almakta, Müslümanların hayatlarında hak ettikleri yeri bir türlü bulamamaktadır.

Hz. Peygamber'in güzel ahlakına yönelik bilgiler, yukarıda zikredilenlerden ibaret olmayıp bu konuyla alakalı oldukça geniş bir literatür bulunmaktadır.³² Konumuzun muhtevası gereği burada daha çok karşılıklı medeni ilişkiler, iletişim ve sevgi dili ön plana çıkarılmaya, günümüz Müslümanlarının acil ihtiyacına cevap verebilecek hususlar takdim edilmeye çalışılmıştır.

II. DİĞER PEYGAMBERLER

Kur'an-ı Kerim Peygamber Efendimiz'in dışındaki diğer peygamberleri de bizim için birer model saymış, onların da kişilik ve karakter itibarı ile güzel

³¹ "Peygamber müminlere kendi canlarından daha yakındır, Peygamber'in eşleri de müminlerin anneleridir." (Ahzab, 33/6.) O (sav), sanki bizi bizden daha çok düşünmektedir. Peygamber Efendimiz'in güzel iletişim modeli hakkında pekâlâ şöyle de söylenebilir: O öyle bir şefkat, merhamet, tabiat-fitrat, ahlak ve anlayış sahibi bir insandı ki, babasının (hatta annesinin) evladını anlamadığı-dinlemediği yerde çok iyi anlayan-dinleyen bir baba, aynı şekilde kardeşin kardeşini anlamadığı-dinlemediği yerde çok iyi anlayan-dinleyen bir ağabey, hocasının talebesini anlamadığı-dinlemediği yerde çok iyi anlayan-dinleyen bir hoca, amirinin memurunu anlamadığı-dinlemediği yerde çok iyi anlayan-dinleyen bir amirdir (ila ahiri.) Tek cümleyle söylemek gerekirse O (sav), bir kimsenin, hiç kimse beni dinle(ye)mez, anla(ya)maz dediği ve herkesten ümidini kestiği bir zaman ve zeminde kendisini seve seve dinleyip anlayan ve onun gönlünü alan yüce bir şahsiyettir. Tabiri caizse O'nun kucağı, ana kucağı gibi herkesin seve seve kendisini atabileceği emin bir limandır.

³² Örnek olarak bk. Çelik, Ömer ve dğr., *Üsve-i Hasene, Kullukta Ahlakta Adapta En Güzel İnsan*, I-II, İstanbul, 2003, 2004.

ahlak örneği olduklarını haber vermiştir. Esasında Kur'an'da peygamberlerden bahsedilmesi ve onların kıssalarına uzun uzun yer verilmesi planlı bir maksada yöneliktir. Yusuf kıssasının genişçe anlatıldığı Yusuf suresinin son ayetinde de bu duruma dikkat çekilmiş, kıssa anlatılmasının esas amacının ince-derin düşünenler için tam bir ibret teşkil ettiği ifade edilmiştir.³³ Malum olduğu üzere kıssa ile anlatım, önemli bir eğitim-öğretim usulüdür. Denebilir ki, kıssa ile anlatım metodu istisnasız herkesin anlayabileceği bir eğitim metodudur. Kur'an'ın, mesajını her kesime kolayca ulaştırma yöntemi olarak kıssa nakletme metodunu tercih etmesi anlaşılabilir bir durumdur. Çünkü Kur'an-ı Kerim ilk olarak ümmi bir topluma nazil olmuş ve onlar Kur'an'ı anlayabilmişlerdir. Her toplumda okuma yazma bilmeyen insanlar bulunabilmektedir. İşte Kur'an, kıssa metoduyla mesajlarını her kesime rahatlıkla ulaştırabilmektedir.

Kur'an-ı Kerim muhtelif peygamberlerden bahsederken onları belli sıfatlarla nitelendirir ve o sıfatlarla bize aktarır. Bunlar içerisinden güzel insan modeli olarak öne çıkan bazı sıfatlar üzerinde durulabilir. Örneğin Hz. İbrahim, Hz. İshak, Hz. Yakub, Hz. Davud, Hz. Süleyman, Hz. Eyyub, Hz. Yusuf, Hz. Musa ve Hz. Harun "muhsinîn";³⁴ Hz. Zekeriya, Hz. Yahya ve Hz. İlyas "salihîn";³⁵ Hz. İbrahim, Hz. İshak, Hz. Yakub "salihîn" ve "abidîn";³⁶ Hz. Lut "salih";³⁷ Hz. İsmail, Hz. İdris ve Hz. Zül-kifl "salihîn" ve "sibirîn";³⁸ Hz. İbrahim "sıddîk nebi";³⁹ Hz. İbrahim, Hz. İshak ve Hz. Yakub için "lisan-ı sıdk sahibi";⁴⁰ Hz. Musa "muhlas";⁴¹ Hz. İsmail "vaadinde sadık" ve "ehline namazı ve zekatı tavsiye eden";⁴² Hz. İdris "sıddîk nebi";⁴³ Hz. İbrahim "mümin" ve "muhsin";⁴⁴ Hz. İshak "salih";⁴⁵ Hz. Musa ve Hz. Harun "mümin" ve

³³ "Kasemle söylüyorum ki, peygamber kıssalarında ince-derin düşünen akıl sahipleri için pek çok ibretler (dersler ve mesajlar) vardır." (Yusuf, 12/111.) Bu husustaki bazı ibretler hakkında bk. Neseфи, Abdullah b. Ahmed, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, Beyrut, 1989, II, 796.

³⁴ En'am, 6/84.

³⁵ En'am, 6/85.

³⁶ Enbiya, 21/72-73.

³⁷ Enbiya, 21/75.

³⁸ Enbiya, 21/85-86.

³⁹ Meryem, 19/41.

⁴⁰ Meryem, 19/50.

⁴¹ Meryem, 19/51.

⁴² Meryem, 19/55.

⁴³ Meryem, 19/56. Meryem suresindeki ilgili ayetlerde adı zikredilen peygamberlerin kendilerine Allah'ın ayetleri tilavet olunduğunda ağlayarak secdeye kapandıkları; bu peygamberlerin ardından gelenlerin ise namazlarını zayıf edip şehvetlerinin ardınca gittikleri haber verilmektedir (Meryem, 19/58-59.)

⁴⁴ Saffat, 37/110-111.

⁴⁵ Saffat, 37/112.

“muhsin”;⁴⁶ Hz. İlyas “mümin” ve “muhsin”;⁴⁷ Hz. Yunus “müsebbih”;⁴⁸ Hz. Davud “zü'l-eyd”, “evvab”, “dağlar ve kuşlarla çok tesbih ve istiğfar eden”;⁴⁹ Hz. Süleyman “ne güzel kul” ve “evvab”;⁵⁰ Hz. Eyyüb “sabırlı”, “ne güzel kul” ve “evvab”;⁵¹ Hz. İbrahim, Hz. İshak ve Hz. Yakub “maddi-manevi açıdan güçlü, ihlaslı, seçkin ve en hayırlı”;⁵² Hz. İsmail, Hz. Elyesa’ ve Hz. Zü'l-kifl “en hayırlı”⁵³ gibi nitelendirmelerle öne çıkmışlardır.

Hepsi önemli olmakla birlikte, bunlar içerisinde peygamberleri temsil eden “salah”, “sıdk”, “sabır” ve “ihsan” gibi kavramların daha da öne çıktığı söylenebilir. Zira bu kavramların diğer kavramları da ihata edecek boyutta olduğu anlaşılmaktadır. Peygamberleri bu ve benzeri kavramlarla vasıflandıran Kur’an, tüm anlatımlarında onlara müspet atıflarda bulunuyor. Diğer bir deyişle zikredilen tüm ifadeler-nitelendirmeler, pozitif kavramlardır. Şöyle ki kavimleri umumiyetle çatışmacı, kavgacı, kırıcı, korkutucu, hatta katledici bir tavır sergileyen peygamberlerin, onlara karşı tavrı hep müspet olmuştur. Örneğin İbrahim (as) babasına “babacığım” diyerek en güzel lisanla hitap edip tebliğde bulunurken, babasının tepkisi “eğer bundan vazgeçmezsen seni recmederim” olmuştur. Bu tam bir tehdit ve şiddet dilidir. Buna mukabil İbrahim (as)’ın cevabı ise, onun şanına yakışır bir mahiyettedir: “Selam sana! Senin affın için Rabbime dua edeceğim, çünkü O, son derece lütufkârdır (Hafiy.)”⁵⁴ Benzer tavırları Hz. Yakub’un oğullarına yaklaşımı ile Hz. Yusuf’un kardeşlerine muamelesinde de görmek mümkündür. Kaldı ki bu örneklerin hepsinde de peygamberlere mukavemet eden, acı çektiren, onları üzen en yakın akrabalarıdır.⁵⁵ Malum olduğu üzere Kur’an’da bunun başka da örnekleri mevcuttur.⁵⁶

Peygamberlere direnç gösteren, karşı çıkan sadece akrabaları olmamış, kendi kavimleri de benzer tepkileri göstermekte geri durmamışlardır. Bunun dikkat çeken örneklerinden biri de Nuh (as)’dır. Kur’an-ı Kerim O’nun

⁴⁶ Saffat, 37/121-122.

⁴⁷ Saffat, 37/131-132.

⁴⁸ Saffat, 37/143.

⁴⁹ Sad, 38/17-19.

⁵⁰ Sad, 38/30.

⁵¹ Sad, 38/44.

⁵² Sad, 38/45-47.

⁵³ Sad, 38/48.

⁵⁴ Meryem, 19/41-47.

⁵⁵ Bazen “akrabanın akrabaya yaptığını akrep yapmaz” sözü tam yerini buluyor. İyiliğin ve güzelliğin temsilcisi olan peygamberler bazen akrabaları tarafından bile yalnızlaştırılmışlardır.

⁵⁶ Örneğin Nuh (as)’ın oğlu ve hanımı, Lut (as)’ın hanımı gibi (bk. Hud, 11/45-46; Tahrim, 66/10.)

yüzyıllarca süren (950 yıl) tevhit mücadelesinden bahseder.⁵⁷ Bu yılmadan, usanmadan öyle bir mücadele yöntemidir ki tarihte belki eşine rastlanmaz. Adına sure de bulunan Nuh (as) vazifesini gece-gündüz, gizli-açık sürekli devam ettirdiğini, ancak çabasının hiçbir fayda vermediğini bildiriyor.⁵⁸ Ne var ki kavminin ileri gelenleri (mele') her türlü olumsuz tepki vermeye, direnmeye devam ediyor, bu davadan vazgeçmezse zorla-şiddetle (taşlayarak) kendisini vazgeçireceklerini söylüyorlar.⁵⁹

Kur'an'da adı geçen her bir peygamber, Kur'an'ın bize sunduğu güzel insan modelidir. Her birinin ortak özellikleri bulunduğu gibi öne çıktıkları bazı özel sıfatları da olabilir. Bunlar halkın içinde yaşayan, oldukça mütevazı kimselerdi. Kibir ve gurur gibi kötü sıfatlar onlarda yoktu. Onun için İslam dininde, kültür ve medeniyetinde olduğu gibi hemen hemen bütün dünya dinlerinde, kültür ve medeniyetlerinde de adı geçen peygamberlerin isimleri yaşamakta, yaşatılmaktadır. Örneğin Adem "Adam", İbrahim "Abraham", İshak "Isaac", Yakub "Jakop", Nuh "Noah" olarak yaşamaktadır. İnsanlar bilinçli veya bilinçsiz evlatlarının onlara benzemesini, onlar gibi olmasını arzu etmekte ve onun için çocuklarına bu isimleri vermektedirler. Yani bunlar hâlâ bütün insanların gözünde güzel insan modelleridir. Elbette ki tarihi süreç içerisinde peygamberlere yönelik olumsuz nitelendirmeler olagelmıştır, ancak bu olumsuzluklar onları iddia edenlere göre olumsuz değil, bilakis olumlu nitelendirmelerdir. Hıristiyanlık Süleyman (as)'a kral peygamber derken, onun sihir-büyü yaptığını iddia ederken aslında onu kötülemek niyetiyle yapmamıştır. Hatta İsa'yı Allah'ın oğlu diye nitelendirirlerken, bunu İsa'yı alçaltmak için değil, tam aksine onu yüceltmek için yapmışlardır. Bu itibarla bütün bozulmuşluğuna rağmen ilahi kökenli dinlerin; Yahudilik ve Hıristiyanlığın hâlâ dünyaya mesajının olduğunu söylemek mümkündür. Onun için Kur'an'ın doğrudan ehl-i kitaba yönelik çağrısı vardır ve onun için İslamiyette kitap ehlinin kestiği yenir, onların hanımları ile evlenilir.⁶⁰ Yine onun için Hıristiyanların Müslümanlara meveddet itibarı ile daha çok yakınlığı söz konudur.⁶¹

Yukarıda da temas edildiği gibi Kur'an'da peygamberlerin hem akrabaları hem de içinde yaşadıkları toplumla sosyal, dini, beşeri münasebetlerinin nasıl olduğu kıssa yoluyla dile getirilmektedir. İnsanın sosyal

⁵⁷ Ankebut, 29/14.

⁵⁸ Nuh, 71/5-9.

⁵⁹ Şuara, 26/116.

⁶⁰ Maide, 5/5.

⁶¹ Maide, 5/82.

hayatta münasebette bulunduğu ailesi, akrabaları ve içinde yaşadığı toplum olmak üzere üç kurum vardır. Örneğin Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Lut, Hz. Yakub, Hz. Yusuf gibi peygamberlerin hem aileleri ve akrabaları hem de toplumlarından bahsedilmektedir. Bunlar Yüce Allah'ın Müslümanlara öğrettiği güzel örnek modelleridir. Adı geçen peygamberlerin söz konusu münasebetlerinin özünü ihsan-güzel muamele oluşturmaktadır. Peygamber Efendimiz *"Şüphesiz Allah her şeye ihsanı yazmıştır."*⁶² buyurmuştur. Bu söz Kur'an'da peygamberlerle alakalı olarak sıkça geçen "ihsan" kavramını tefsir eder mahiyettedir. İhsan kavramı en temel Kur'anî kavramlardan biridir ve kapsamı oldukça geniştir. Hüsn-güzellik kökünden gelen bu kelime "İbadet-kulluk ve muamelat olarak ve estetik zevki de göz önünde bulundurarak yaptığını imkân ölçüsünde iyi-güzel yapmak anlamına gelmektedir."⁶³ Bu aynı zamanda olumlu düşünmeyi, yani olaylara müspet yaklaşmayı, gerekirse olumsuzluktan olumluluk çıkarmayı da ihtiva etmektedir. Örneğin Yakub (as) muhsin olduğu için⁶⁴ kardeşlerinin Yusuf'tan ümit kesmemelerini, dolayısıyla olaylara olumsuz-ümitsiz yaklaşmamalarını tavsiye etmiştir.

Sonuç olarak Kur'an bize bütün peygamberleri güzel ahlakın temsilcileri olarak sunmakta ve onları önümüze birer güzel ahlak modeli olarak dikmektedir. Hiçbir insan peygamberlerin çektiği kadar büyük sıkıntı çekmemiş, onların tabi tutulduğu imtihan kadar çetin imtihanlara maruz kalmamıştır. Buna rağmen onlar, sabrın, sıdkın, sulhun, ihsanın, dürüstlüğü, güzelliğin, güvenilirliğin sembolü olmuşlardır. Neticede bunlar, Allah'ın vahiyyle eğittiği, hakikatin ve güzelliğin yegâne temsilcileridir.

III. HZ. LOKMAN

Kur'an-ı Kerim sadece peygamberleri değil, Lokman (as), Hz. Meryem, Hz. Musa'nın annesi, Firavun'un hanımı, Muhacir-Ensar, Âl-i İmran, Ashab-ı Kehf gibi onların dışındaki bir kısım şahsiyetleri de kişilik ve karakter itibarı ile güzel insan modelleri olarak önümüze koyuyor. Bu şahsiyetlerin hepsinin örnekliğini tetkik etmemiz mümkün olmadığı için ancak bazılarının öne çıkan hususiyetlerini inceleme konusu yapabiliriz.

⁶² Hadisin devamı şöyledir: "O halde öldürdüğünüz vakit öldürmeyi güzel yapın. Kestiğiniz zaman da kesmeyi güzel yapın. Her biriniz bıçağını bileylesin. Ve kestiği hayvana eziyet vermesin." Müslim, es-Sayd ve'z-zebh, 57; Ebu Davud, Edahi, 12.

⁶³ Rağib el-İsfahani, *el-Müfredat*, "hsn" md., s. 170. İhsan kavramı hakkında geniş bilgi için bk. Çağrı, Mustafa, "İhsan", *DİA*, İstanbul, 2000, XXI, 544 vd.

⁶⁴ En'am, 6/84.

Bunlardan ilk olarak Lokman suresinin adını aldığı Lokman (as) ile başlayabiliriz. Öncelikle Lokman'ın sureye isim olması, dikkatleri Lokman'a; Lokman'ın kimliği ve kişiliği/karakteri üzerine çekmektedir. Kur'an bize Yüce Allah'ın Lokman'a hikmet verdiğini ve O'nun özellikle oğluna nasihatte bulunduğunu haber vermektedir. Diğer bir deyişle Lokman hikmetleri ve öğütleriyle temayüz etmektedir. Hemen herkes tarafından kabul edilir ki bir toplumdaki güzel insanların vasıfları aynı zamanda hikmetli sözleri, öğütleri ve davranışlarıyla ortaya çıkmaktadır. Bunlar, yaşadıkları toplumun akil ve aksakal insanlarıdır ve her toplumun, toplum düzeni açısından bu insanlara ihtiyacı vardır. Lokman'a verilen hikmetin bir estetik boyutunun da olduğu ifade edilmelidir. Bu boyutu "söylediğini ve yaptığını düşündürerek, nükteyle süsleyerek, tebessüm ettirerek, yakıştırarak anlatmak" diye tabir edebiliriz. Baştan beri dile getirmeye çalıştığımız bütün güzel modellerde aynı estetik inceliğin olduğunu söylemek mümkündür. Onun için bu boyut, adı geçen modellerin güzelliğine güzellik katan ayrı bir özelliktir. Aslında ifade etmeye çalıştığımız bu yaklaşım çok felsefi bir yaklaşım da değildir. Mesela peygamberlerin mütevazı kimseler olmaları onlara yakışan, onları güzelleştiren estetik bir boyuttur ve bu boyutta asla bir tasannu söz konusu değildir, zaten tasannu olmadığı için estetikdir.

Hiz. Lokman'ın örnek kişiliği, şüphesiz oğluna verdiği güzel öğütleriyle öne çıkmaktadır. O oğlunu öncelikle iyiliğe yöneltmekte, ardından namazı dosdoğru kılmasını, iyiliği tavsiye edip kötülüklerden sakındırmasını, karşılaştığı sıkıntılara sabırla mukavemet etmesini, insanlardan yüz çevirmemesi, onlara kibirli-gururlu davranmamasını, yeryüzünde caka satarak yürümemesini, yani yürüyüşünde dahi tabii olmasını ve bağırarak konuşmamasını tavsiye etmektedir.⁶⁵

Lokman (as)'ın oğluna yönelik öğütleri yoruma ihtiyaç bırakmayacak kadar açık görünüyor. Şöyle ki O, oğlunu bir taraftan iyiliğe yönlendirirken, bir taraftan da bazı kötülüklerden sakındırıyor, yani çift kutuplu bir yöntem takip ediyor. Onun, "oğulcağızım" diyerek tatlı-yumuşak bir üslupla hitap edişi söylemini daha da tesirli kılıyor ve cazipleştiriyor. Lokman'ın tavsiyelerinin tümü oldukça mühim öğütler olmakla birlikte, oğlunun kendini toplumun bir parçası addetmesi, onlara tepeden bakmaması, beşeri ilişkilerinde tabii-mütevazı olması ve bağırarak konuşmaması gerektiği yönündeki tavsiyeleri de son derece

⁶⁵ Lokman, 31/12-19. Bu ayetlerin yorumlarıyla alakalı bk. Beydavî, *Envâru't-tenzîl*, s. 802, 804; İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmail, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, Beyrut, 1988, III, 452.

önemli ikazlardır. Söz konusu tavsiyeler bireyi topluma katmaya-kazandırmaya, toplumun bir parçası kılmaya, ama aynı zamanda topluma artı değer katmaya, yani topluma faydalı olmaya dönük faydacı tavsiyelerdir. Bu tavsiyeler ayrıştırıcı, itici tavsiyeler olmayıp tam aksine birleştirici, bütünleştirici tavsiyelerdir. Başka bir deyişle toplumun çimentosu mahiyetinde olan öğütlerdir.

Lokman ve oğlu örneğinde görüldüğü üzere Kur'an bize güzel insan modellerini çeşitlendirmekte, her birinden ayrı ayrı nasıl istifade edebileceğimizi göstermektedir. Buradan toplumsal bütünleşme projesine altın değerinde malzemeler çıkmakta ve bu malzemelerin modellenmesi istenmektedir. Yoksa zikredilen güzel modeller, tarihsel bir enstantane olmayıp pratize edilmesi istenen öğretilerdir.

IV. ÂL-İ İMRAN

Bu bölümde son bir örnek üzerinde durulacak, diğerlerine sadece atıf yapılarak mevzu tamamlanacaktır. Kısaca üzerinde durulması düşünülen örnek İmran Ailesi ile Hz. Meryem'dir. Malum olduğu üzere Kur'an-ı Kerim'de "Âl-i İmran" isminde uzunca bir sure (200 ayet) mevcuttur. Bu uzun surenin adının Âl-i İmran olması İmran ailesinin önemini artırmakta ve dikkatleri o ailenin üzerine çekmektedir. Hakikaten de bu ailenin önemli bir aile olduğu sure içerisinde vurgulanmakta ve Allah'ın bu aileyi "seçkin-asil bir aile" kıldığı haber verilmektedir.⁶⁶ Yüce Allah'ın bu aileyi seçtiğini haber vermesi onun önemini ifade etmeye yetecek ehemmiyettedir. Ancak yine de bazı açıklamalarla bu ailenin nasıl örnek bir aile, nasıl güzel insan modeli olduklarını izah etmekte fayda vardır. Surede İmran'ın kimliği-kişiliği üzerinde pek durulmamakla beraber O'nun Meryem'in babası, Meryem'in anasının kocası olması hasebiyle önemli bir figür olduğu anlaşılmaktadır. Zira surede İmran'ın hanımının adı zikredilmeyerek, "İmran'ın hanımı" tamlaması kullanılmakta,⁶⁷ hanımın kıymeti bir yerde İmran'a nispet edilmektedir. Başka bir ayette de "İmran'ın kızı Meryem"⁶⁸ ifadesi geçmektedir ki söz konusu tamlama aynı mantıkla İmran'ın önemli bir kişilik olduğunu işaret etmektedir. Zira ayette İmran'ın önemi vurgulanmak istenmeseydi, adına hiçbir şekilde yer verilmezdi.

İmran ailesinde en önemli figürlerden biri şüphesiz Meryem'in annesidir. Ayetlerden anlaşıldığına göre Meryem'in annesinin önemi, Meryem'e hamile olduğunda karnındaki Allah'a adaması ve Allah'ın da O'nun adağını kabul

⁶⁶ Âl-i İmran, 3/33.

⁶⁷ Âl-i İmran, 3/35.

⁶⁸ Tahrim, 66/12.

etmesi, kabul edip Meryem'i Zekeriya (as)'ın himayesine vererek bizzat kendisinin büyütmesi-yetiştirmesinden kaynaklanmaktadır. Başka bir ifade ile Meryem'in annesi (Hanne diye bilinir), seçkin-asil bir ailenin üyesidir ve seçen de Yüce Allah'tır, onun için bizzat Yüce Allah'ın övgüsüne mazhar olmuştur. Diğer bir ifade ile söylemek gerekirse, onun önemli bir şahsiyet (güzel bir model) olması, başta Allah'ın seçmesi, İmran'ın eşi ve Meryem'in annesi olması hasebiyledir.⁶⁹

İmran ailesinde önemine göre birinci isim Hz. İsa ise ikincisi şüphesiz Hz. Meryem'dir. Kur'an'da Hz. Meryem adına bir sure dahi bulunmaktadır. Bir sureye onun adının verilmiş olması mutlaka bir hikmete (veya birçok hikmetlere) mebni olmalıdır. Kur'an'da Meryem'in adının zikredilmiş olması, başlı başına bir değer atfetme anlamına gelir. Çünkü malum olduğu üzere, çok kıymetli sahabe olmalarına rağmen Hz. Ebubekir ve Ömer'in bile Kur'an'da adı zikredilmez. Zira Kur'an için isim zikretmek bir yerde teferruattır. Kur'an için tarih, yani zaman-mekân, isim çoğu zaman önemsiz detaylardır. Yeri geldiğinde elbette bazı isimler zikredilmiştir.⁷⁰

Tekrar ifade etmek gerekirse, Kur'an'da Hz. Meryem adına bir sure bulunması ve onda Meryem isminin tekrar tekrar zikredilmesi (34 kere) şüphesiz o ismin müsemmasının değerini ortaya koymaktadır. Onun değeri, elbette ki bununla sınırlı değildir. Allah'ın, anasının duasını kabul ederek O'nu bizzat kendisinin büyütmesi-yetiştirmesi, O'nu himaye etmek için Hz. Zekeriya'yı vazifelendirmesi, O'na katından rızık göndermesi, O'nu seçtiğini ifade etmesi ve bunu yinelemesi, O'nu tertemiz yaptığını haber vermesi O'nun değerinin yüceliğini göstermektedir.⁷¹ Aynı şekilde meleklerin kendisine İsa adında bir oğlunun olacağını müjdelemesi, Meryem'in namusuna son derece düşkün olması, İsa'nın annesi olması ve tarihte eşine hiç rastlanmayan özel bir muameleyle O'na hamile kalması, Rabbi'nin vahyine sadakat göstermesi, Allah'a itaatinde kusur etmemesi, Allah'ın Kur'an'da O'nun hakkında "Kitapta Meryem'i de an" buyurması fazlasıyla O'nun ehemmiyetini göstermektedir.⁷²

Zikredilen bilgilerden de anlaşıldığı üzere Hz. Meryem bir güzel insan, güzel hanım modeli oluşturmaktadır. Kur'an O'nu örnek ahlak modeli olarak

⁶⁹ Âl-i İmran, 3/35-37.

⁷⁰ Bilindiği üzere, Kur'an her hangi bir araştırma, bilim ve ders kitabı olmayıp bütünüyle vahiy mahsulü bir kitaptır; yani din kitabıdır. Bundan dolayı onda beşer tarafından takip edilen sistematığı bulmaya çalışmak abeste işigal etmek ve ilahi kitabın mahiyetini anlamamak demektir.

⁷¹ Âl-i İmran, 3/35-37; 42-47.

⁷² Meryem, 19/16-29.

gözlerimizin önüne koymuştur. O, yukarıda da ifade edildiği gibi Allah tarafından seçilmiş bir ailede dünyaya gelmiş ve seçilmiş-özel bir ortamda hayatını sürdürmüş, Hz. İsa'ya anne olmuştur. Yüce Allah O'nu özellikle genç kızlara ve hanımlara güzel ahlak numunesi, güzel insan modeli ve iffet-namus abidesi olarak takdim etmekte ve dikkatlerimizi O'na çekmektedir.

Kanaatimize göre İmran ailesinde aile mefhumu ve ailedeki bireylerin kişilikleri ön plana çıkmaktadır. İmran ailesi bize örnek bir aile profili olarak gösterilmektedir. Çünkü Yüce Allah seçtiğini haber vererek bu aileye değer verdiğini göstermekte ve bize bir model olarak sunmaktadır. Yoksa İmran ailesinden bu şekilde bahsedilmesinin başka ne sebebi olabilir? Nitekim aynı ayette Allah, İbrahim (as) ailesini de seçtiğini bildirmektedir. İbrahim ailesi, İsmail, İshak, Yakub ve onların soylarından gelenlerdir ki, Peygamber Efendimiz de aynı kökten gelmektedir. Bunların seçkinliği ancak, güzel örnek (üsve-i hasene) olmaları ile izah edilebilir.⁷³

Kur'an'da bu denli geniş zikredilen başka da bir hanım profilinden bahsedilmez. Firavun'un hanımı sadece iman etmiş bir hanım olarak zikredilir. Bu da aslında övgüye layık bir anma manasına gelmektedir. Çünkü O, kocası tanrılık iddia edecek kadar azmış-sapmış birisinin hanımı olarak, ölüm dahil her türlü riski göze alabilmiş ve iman etmiş bir şahsiyettir. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda O, ayrıca üzerinde durulmayı hak eden önemli bir kişilik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu başlık altında Hz.Musa'nın annesi, Ashab-ı Kehf, Muhacir ve Ensar gibi model kişilik, örnek şahsiyet ve insan güzeli diyebileceğimiz elbette başka örnekler de vardır. Ancak konuyu daha fazla uzatmamak için bunları izah edemeyeceğiz. Şu kadarını söylemek gerekir ki, onların Kur'an'da zikredilmesi üzerinde mutlaka düşünülmesi gerektiğini, yerine göre Ashab-ı Kehf, yerine göre Musa'nın annesi, yerine göre muhacir ve yerine göre ensar olmak lazım geldiğini göstermekte veya hiç olmazsa onların sıfatlarından bazılarını modellemenin mümkün olabileceğini işaret etmektedir.

Sonuç

Kişilikli ve karakterli birey ve toplumlar için Kur'an-ı Kerim'in sunduğu modeller nazar-ı itibara alınmalıdır. Farklı dönemlerde değişik toplumlara peygamber gönderilmesi, o toplumu erdemli bir topluma dönüştürmeye

⁷³ Hz. Meryem'i Yüce Allah tarihte yaşamış, mitleşmiş bir efsane gibi değil, sanki aramızda hali hazırda yaşıyormuş gibi capcanlı bir model olarak anlatmaktadır.

yöneliktir. Nitekim tarih boyunca en faziletli insanları peygamberler yetiştirmişlerdir. Bunu peygamberlerin zürriyetleri ve yetiştirdiği nesilleri pekâlâ ispat etmektedir. Örneğin Yüce Allah Hz. Adem'i, Hz. Nuh'u, İbrahim ve İmran ailesini seçip model olarak insanlığın önüne koyduğunu haber veriyor (Âl-i İmran, 3/33). İnsanlığın önündeki model kişilik ve karakterler başta peygamberler, ardından Hz. Lokman, Hz. Zülkarneyn ve Hz. Meryem gibi Kur'an'ın öne çıkardığı üstün şahsiyetlerdir. Bugün insanlık Kur'an'ın sunduğu model karakterdeki insanların kaybettiği izine muhtaçtır ve o izi aramaktadır. Peygamberlerin varisleri olan ulemanın görevi söz konusu izi kaybetmiş, yani dalalete düşmüş insanlığı tekrar o ize döndürmektir.

Allah tarafından insanlığa ikram edilen peygamberlerin birer rol model olarak hâlâ anılıyor ve biliniyor olmaları insanlık için büyük bir lütuftur. Ne var ki insanlık bu ikramdan ve bilgidен yeteri kadar nasiplenmiyor; bazıları peygamberi değiştirip dönüştürüyor, bazıları da işine geldiği şekliyle anlayıp yorumluyor. Yani çoğu insan nebilerin kutlu yolundan ayrılmış, başka başka vadilere sapmışlardır. Bu manada kutsal kitaplar, özellikle de Kur'an-ı Kerim anlaşılmayı ve yaşanmayı bekliyor. Özetle insanlığın, özellikle Müslümanların kutsal kitapları Kur'an'ın sunduğu örnek nesli, üsve-i hasene olan peygamberleri iyi anlayıp izlerinden gitmeleri, onları hayatlarına model almaları, faziletli, kişilikli birey ve toplum oluşturmaları gerekmektedir.

Kaynaklar

- Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, İstanbul, 1992,
- Algül, Hüseyin, "Asr-ı Saadet", *İslamda İtikat İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, İstanbul, 2006,
- Beydavî, Nasıruddin Ebu Said, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, Beyrut, 2013,
- Buhari, *es-Sahîh*, İstanbul, 1992,
- Çağrı, Mustafa, "İhsan", *DİA*, İstanbul, 2000,
- Çelik, Ömer ve dğr., *Üsve-i Hasene, Kullukta Ahlakta Adapta En Güzel İnsan*, I-II, İstanbul, 2003, 2004,
- Dimyati, Şihabüddin Ahmed b. Muhammed, *İthâfu fudalâi'l-beşer*, Beyrut, 2001,
- Ebu Davud, *es-Sünen*, İstanbul, 1992,

- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul, ts. (Eser Neşriyat),
- Farabi, Ebu Nasr Muallim-i Sani Muhammed b. Muhammed b. Tarhan, *el-Medinetü'l-Fadıla* (çev. Nafiz Danışman), Ankara, 1956,
- İbn Hişam, *es-Siretü'n-nebeviyye* (neşr. Mustafa es-Sekka, İbrahim el-Ebyari, Abdülhafız Şelebi), Kahire, 1936,
- İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmail, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, Beyrut, 1988,
- Karaman, Hayrettin ve dğr., *Kur'an Yolu*, Ankara, 2007,
- Kurt, Yaşar, "Kur'an'da Hz. Peygamber'in Örnek İnsan Oluşu: Üsve-i Hasene", *İslami İlimler Dergisi*, yıl: 1, sy. 1,
- Kutluer, İlhan, "İnsan", *DİA*, İstanbul, 2000,
- Mevdudi, Ebu'l-A'la, *Tefhimü'l-Kur'an* (çev. Muhammed Han Kayani ve dğr.), İstanbul, 2006,
- Münavi, *Feyzü'l-Kadir*, Beyrut, 1938,
- Müslim, *es-Sahih*, İstanbul, 1992,
- Nesefi, Abdullah b. Ahmed, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, Beyrut, 1989,
- Rağıb el-İsfahani, *el-Müfredat*, İstanbul, 1986,
- Şimşek, M. Sait, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, İstanbul, ts. (Beyan Yayınları),
- Tarhan, Nevzat, *Güzel İnsan Modeli*, İstanbul, 2014,
- Tirmizi, *es-Sünen*, İstanbul, 1992,
- Zemahşeri, *el-Keşşaf*, Beyrut, 2003.